
არქივიდან

მერაბ ლალანიძე
(საქართველო, თბილისი)

ვლადიმირ ბენეშევიჩი – რუსეთის დროებითი მთავრობის რწმუნებული ტფილისში

2006 წელს შოთა რუსთაველის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტის ყოველწლიური სამეცნიერო ჟურნალის – „ლიტერატურული ძიებანის“ – 27-ე გამოშვებაში გამოქვეყნდა ავტორის ნარკვევი „ვლადიმირ ბენეშევიჩის სამმაგი ტრაგედია“ [ლალანიძე 2006: 220-228], სადაც, სხვა საკითხებთან ერთად, ორიოდ გვერდი დაეთმო ბენეშევიჩის საეკლესიო-სამოხელეო საქმიანობას საქართველოში 1917 წლის გაზაფხულზე.

ნარკვევის გამოქვეყნების შემდეგ, 2013 წელს, რუსეთში, სანქტპეტერბურგის სახელმწიფო ერმიტაჟის შრომების მორიგ გამოშვებაში დაიბეჭდა ამ დაწესებულების თანამშრომლის ა. სოკოლოვის საგანგებო ნაშრომი [სოკოლოვი 2013: 238-260], რომელშიც მანამდე უცნობი საარქივო მასალების საფუძველზე შესწავლილია ვლადიმირ ბენეშევიჩის მუშაობა 1917 წლის მაისიდან ივნისამდე, როცა იგი რუსეთის დროებითმა მთავრობამ თავის რწმუნებულად გამოგზავნა ტფილისში, – იმჟამინდელი დაძაბული და რთული საეკლესიო საკითხების მოსაგვარებლად.

იმავე 2013 წელს ქართული ლიტერატურის სახელმწიფო მუზეუმმა გამოსცა დეკანოზ ნიკიტა თალაქვაძის პირადი ჩანაწერების წიგნი „მოქალაქე-მღვდლის დღიურიდან“ [თალაქვაძე 2013], სადაც თანამედროვის მწვავე მგზნებარებითა და პიროვნული მოურიდელობით აღწერილია მეოცე საუკუნის პირველ მესამედის საქართველოს საეკლესიო ცხოვრების მნიშვნელოვანი თუ ნაკლებად მნიშვნელოვანი მოვლენები (ამასთანავე, ნაჩვენებია, – თუმცა ნაწილობრივ, მაგრამ მაინც სიღრმისეულად, – ამ მოვლენათა სახელმწიფოებრივ-პოლიტიკური გარემოც). რაკი თავად თალაქვაძე ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის მოპოვებისათვის ბრძოლის შუაგულში ტრიალებდა, ბუნებრივია, თავის მონათხრობში იგი არაერთგზის ეხება ბენეშევიჩის, როგორც რუსეთის სამთავრობო წარმომადგენლის, ჩამოსვლასა და სამოხელეო საქმიანობას ტფილისში 1917 წელს.

ეს საბუთები, წერილები, ჩანაწერები, რომლებიც აქამდე გამოუქვეყნებელი იყო, ყურადღებას იპყრობს არაერთი ისეთი ფაქტის წარმოჩენით, რომლებიც უფრო აზუსტებს მომხდარ ამბავთა თანმიმდევრობას, მათს ისტორიულ გარემოებებსა თუ ადამიანურ მოტივებს, კიდევ, ამოწმებს და ადასტურებს იმ ცნობათა გადმოცემის

სანდოობას, რომელთა სინამდვილეში ყოველთვის შესაძლებელი იყო ეჭვის შეტანა აღმწერთა პიროვნული განწყობების გათვალისწინებით.

სხვათა შორის, რაკი არც ვლადიმირ ბენეშევიჩის წერილები და არც ნიკიტა თალაქვაძის ჩანაწერები არანაირად არ იწერებოდა საჯარო მკითხველისათვის, ამდენად, კიდევ უფრო თვალშისაცემია, რომ მათი შინაარსი, – როცა ისინი ერთსა და იმავე მოვლენებს აღწუსებენ, – სავსებით ემთხვევა და ადასტურებს ერთმანეთს. თავისთავად, მონაცემთა სანდოობის დადგენა მით უმეტეს მნიშვნელოვანი და ღირებულია, როცა საქმე შეეხება, ზოგადად, თალაქვაძის უზარმაზარი მოცულობის ჩანაწერებს, რომელთა სინამდვილის შემონმების საშუალება სხვა შემთხვევაში საერთოდ არ არსებობს და სწორედ ეს გადმოცემა რჩება ამბავთა აღწერის ერთადერთ წყაროდ.

რუსეთის ეკლესიის საქართველოს საექსარქოსოს ქართველი სამღვდელოების მიერ მცხეთაში, სვეტიცხოვლის ტაძარში, 1917 წლის 12 მარტს საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის გამოცხადება, რა თქმა უნდა, ნამდვილად შედეგი იყო რუსეთის იმპერატორის რამდენიმე დღით ადრე გადადგომისა (1917 წლის 2 მარტს) და მონარქიის დაცემისა¹, მაგრამ ქართველ სასულიერო პირთა ამ მეყსეულ გადაწყვეტილებას საეკლესიო-სამართლებრივ საყრდენად დაედო რამდენიმე თვით ადრე, ანუ ჯერ კიდევ 1917 წლის თებერვლის რევოლუციამდე მიღებული სამი დადგენილება, – განსაკუთრებით, მესამე.

პირველი: 1916 წლის 17 თებერვალს ჩატარდა გურია-სამეგრელოს ეპარქიის კრება, რომელმაც სასწრაფოდ განიხილა პრესაში გამკრთალი ცნობა, რომ რუსეთის ეკლესიის სინოდი აპირებდა საქართველოს საექსარქოსოს გაუქმებას და მის გარდაქმნას კავკასიის სამიტროპოლიტო ოლქად, რითაც, საერთოდ, უნდა შეწყვეტილიყო ავტოკეფალიის საკითხის განხილვა; ამ კრების სახელით, გურია-სამეგრელოს ეპისკოპოსმა ლეონიდე ოქროპირიძემ მიმართა საქართველოს ექსარქოსს, ქართლ-კახეთის მთავარეპისკოპოსს, პლატონ როჟდესტვენსკის, რათა მას ყურად ეყო „გულამოსკვნილი ქართველი სამწყსოს“ ვედრება და ეთხოვა იქ, სადაც საჭირო იყო, ან ეცნოთ ქართული ავტოკეფალია, ან ხელუხლებლად მაინც დაეტოვებინათ იმჟამინდელი საეკლესიო სტრუქტურა (ანუ საექსარქოსო) რუსეთის მომავალი საეკლესიო კრების გადაწყვეტილებამდე ამ საკითხთან დაკავშირებით.

სათქმელია, რომ საექსარქოსოს არსებობის განმავლობაში საეკლესიო სტრუქტურა საქართველოში – თავისი ოთხი საეპისკოპოსოთი (ქართლ-კახეთისა, იმერეთისა, გურია-სამეგრელოსი, სოხუმისა) – მაინც ერთ მთლიანობად აღიქმებოდა, თუნდაც საექსარქოსოს ცალკეულ ეპისკოპოსებს, ზოგადად, იმაზე ნაკლები საქმიანობის თავისუფლება და უფლებები ჰქონოდათ, ვიდრე შიდა რუსეთში მოღვაწე ეპისკოპოსებს ჰქონდათ მინიჭებული. მაგრამ თუ სინოდი კავკასიის სამიტროპოლიტოს შექმნით, ერთი შეხედვით, აფართოებდა მღვდელმთავართა – მათ შორის, ქართველ მღვდელმთავართა – უფლებამოსილებებს (რაკი ექსარქოსის გარდა, მმართველი თუ დამხმარე ეპისკოპოსები საქართველოს როგორც აღმოსავლეთის, ისე დასავლეთის რეგიონებში ეროვნებით ქართველები იყვნენ), მეორე მხრივ, ამ საერთოკავკასიურ საეკლესიო სივრცეში უკარგავდა ან საფუძველს

აცლიდა საქართველოში მყოფ ეკლესიას – თუნდაც საექსარქოსოს სახით – ტერიტორიულ-ეროვნული ერთიანობის განცდასა და აღქმას.

მეორე: 1916 წლის სექტემბრის პირველ რიცხვებში ტფილისში თავი მოიყარეს სხვადასხვა საზოგადოებრივი და პარტიული ჯგუფების წარმომადგენლებმა, რომელთაც მოითხოვეს ავტოკეფალიის აღიარება. მათი ეს მოთხოვნა ეცნობა კავკასიის მეფისნაცვლის თანაშემწეს, თავად ვლადიმირ ორლოვს.

სხვათა შორის, ავტოკეფალიისათვის მებრძოლთა საქმიანობას იმთავითვე (1905 წლის რევოლუციური გამოსვლების აგიზგიზებიდან, – განსაკუთრებით, დასავლეთ საქართველოს გლეხთა მღელვარების დღეებიდანვე)² თავს სდევდა იმ ეჭვის ჩრდილი, რომ ისინი რადიკალურ პარტიათა გავლენით მოქმედებდნენ და სწორედ მათგან იღებდნენ შესაბამის დროს შესაბამის ბიძგს [ვერთი 2012: 77-78].

მესამე: ერთი თვის შემდეგ, იმავე 1916 წლის 14 ოქტომბერს ავტოკეფალიის მომხრენი, პროფესორ ალექსანდრე ცაგარლის მეთაურობით, ისევ შეკრებილან და განუცხადებიათ, რომ თუ რუსეთის მთავრობა არ ცნობს საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიას, მაშინ რუსეთის სინოდს არ ექნება უფლება, განიხილოს ეს საკითხი. ამგვარ შემთხვევაში, მთელი ქართველი სამღვდელოება შეიკრიბება ქართველი ეპისკოპოსების მეთაურობით, გამოაცხადებს ავტოკეფალიას და განწყვეტს ყოველგვარ კავშირს რუსეთის ეკლესიის სინოდთან (სამივე ამ თავყრილობის დოკუმენტური მითითებანი: [სოკოლოვი 2013: 239-240]).

როგორც ჩანს, მეტ-ნაკლებად სწორედ ამ დეკლარაციამაც მოამზადა – თუნდაც განწყობის გარემოს შექმნის თვალსაზრისით – კანონიკურადაც საკმაოდ მყიფე გადაწყვეტილება, რომელიც ნახევარი წლის შემდეგ, 1917 წლის 12 მარტს (ახალი სტილით – 25 მარტს), სვეტიცხოველში მიიღეს: ავტოკეფალიის გამოცხადება, საკათოლიკოსოს აღდგენა და კათოლიკოსის მოსაყდრის (ეპისკოპოს ლეონიდე ოქროპირიძის) არჩევა³.

ისიც სათქმელია, რომ 12 მარტის ეს რადიკალური დადგენილება, საერო-იურიდიულადაც იმჟამად ნაკლებად გამყარებული, ქართველი სამღვდელოების წარმომადგენლებმა – არცთუ გაცხადებულად, მაგრამ მაინც – ქართველი პოლიტიკური ლიდერების არა მარტო მხარდაჭერით, არამედ მათი მკაფიო ნაქეზებითაც შეიმუშავეს⁴.

როგორც კი საქართველოს საეკლესიო ცხოვრებაში მომხდარმა ამბებმა რუსეთის დედაქალაქს, პეტროგრადს, მიაღწია, დროებითი მთავრობის წევრი, რუსეთის სინოდის ობერპროკურორი, ვლადიმირ ლვოვი, – რომელიც ლიბერალური შეხედულებებით, ავტორიტარული მმართველობითა და ექსცენტრიკული ჩვევებით გამოირჩეოდა, – უმალ დაეთანხმა მცხეთაში მიღებულ გადაწყვეტილებას ავტოკეფალიის გამო. რუსეთის ეკლესიის სინოდის დაუკითხავად, იგი მოეთათბირა მხოლოდ საკუთარ მოადგილეს ანტონ კარტაშოვს, ეპისკოპოს ანდრეი უხტომსკის და პროფესორებს: ნიკო მარს, ალექსანდრ ბრილიანტოვსა და ვლადიმირ ბენეშევიჩს, რის შედეგადაც დადგინდა, რომ, რაკი საქართველოს ეკლესიის რუსეთის ეკლესიისათვის მიერთება თავის დროს, 1811 წელს, გადანყდა უზენაესი საერო ხელისუფლის მიერ – იმპერატორ ალექსანდრე პირველი ნებით, შესაბამისად, მისი

გამოყოფა ახლაც შეიძლება გადაწყვიტოს ისევ უზენაესმა საერო ხელისუფლებამ – იმჟამინდელმა დროებითმა მთავრობამ. რუსეთის სინოდის ობერპროკურორი-სათვის სინოდის წევრი უმაღლესი სამღვდელთა აზრი უმნიშვნელო იყო და, ამდენად, მათთვის არც არაფერი უკითხავთ („ეს საკითხი სინოდს სულაც არ ეხება და მე მას ახლოსაც არ გავაკარებ ამ საქმეს“, უთქვამს ლვოვს – [სოკოლოვი 2013: 242]). მთავრობის იურისტები არ უჭერდნენ მხარს საკითხის განხილვის ასე სწრაფად დამთავრებას, მაგრამ სამთავრობო განჩინება პირადად აუღია საკუთარ თავზე „რეფორმატორული სულისკვეთებით განმსჭვალულ“ და სინოდთან მწვავედ დაპირისპირებულ მის ობერპროკურორს, რომელზეც, როგორც საბუთებიდან ჩანს, ზემოქმედება მოუხდენიათ იმპერიის დედაქალაქელ, პოლიტიკურად გავლენიან ქართველებს.

27 მარტს რუსეთის დროებითმა მთავრობამ, ობერპროკურორის წარდგენის საფუძველზე, გამოსცა საგანგებო აქტი: „იმ სამართლებრივ შედეგთა დადგენისათვის, რომლებიც უკავშირდება საქართველოს ძველი მართლმადიდებელი ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენას მცხეთის კათოლიკოსის მეთაურობით“. ამ აქტით მთავრობამ ცნო ქართული ეკლესიის დამოუკიდებლობა, რომელიც უნდა შემოფარგულიყო მხოლოდ ეროვნული ნიშნით, მაგრამ მისი იურისდიქცია არ უნდა გამხდარიყო გეოგრაფიულ-ტერიტორიული, რაკი საქართველოში რჩებოდა, აგრეთვე, რუსული ეკლესია (სწორედ ამ აქტში პირველად ჩნდება განსაზღვრება „რუსული“ და არა „რუსეთის“), სამიტროპოლიტოს სახით, რომლის წევრად მიჩნევა თუ მასში გადასვლა – თუნდაც სამღვდელთათვის, თუნდაც საეროთათვის – ნებაყოფლობითი უნდა ყოფილიყო. მაინც საქართველოში და, ფართოდ, კავკასიაში საეკლესიო საკითხის საბოლოო განხილვა უნდა მიჰდობოდა, ერთი მხრივ, რუსეთის მომავალ საეკლესიო კრებას და, მეორე მხრივ, რუსეთის მომავალ დამფუძნებელ კრებას. ცოტა მოგვიანებით ვლადიმირ ლვოვი დაჰპირდა რუსეთის ეკლესიის სინოდს, რომ დროებითი მთავრობა კატეგორიულად არ მისცემდა ნებას საქართველოს ეკლესიას, განეხორციელებინა ტერიტორიული ავტოკეფალია.

მოკლედ, ქართული საეკლესიო ხედვა იყო, აღიარებულიყო საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია, რომელსაც უნდა მოეცვა საქართველოს საექსარქოსოს მთელი ტერიტორია (ხოლო მასში შედიოდა არ მარტო მთელი იმჟამინდელი საქართველო, არამედ, ფაქტობრივად, მთელი ამიერკავკასია), მაგრამ საკათოლიკოსოს ფარგლებში და კათოლიკოსის კანონიკური მმართველობის ქვეშ უნდა დაწესებულიყო ავტონომიური რუსი ეპისკოპოსის ინსტიტუტი კავკასიის რუსული (და, ასევე, არარუსი და არაქართველი) მრევლისათვის; რუსული სამთავრობო ხედვით, აღიარებული უნდა ყოფილიყო საქართველოს ეკლესიის (საკათოლიკოსოს) ავტოკეფალია, მცხეთის კათოლიკოსის მეთაურობით, რომლის მრევლი იქნებოდა მართლმადიდებელი ქართველობა, მაგრამ, ამავე დროს, უნდა შექმნილიყო რუსეთის ეკლესიის კავკასიის სამიტროპოლიტო, კათედრით ტფილისში, მართლმადიდებლური აღმსარებლობის არაქართველთათვის; რუსეთის სინოდს უჭირდა მკაფიო ხედვის შემუშავება საეკლესიო კრების ჩატარებამდე, მაგრამ თუ თავდაპირველად ისინი, საერთოდ, მიუღებლად მიიჩნევდნენ ქართულ ავტოკეფალიას,

შემდგომ – მოვლენათა მოუბრუნებელი განვითარების შედეგად – თანხმობას აცხადებდნენ, ჩამოყალიბებულიყო ორი პარალელური საეკლესიო სტრუქტურა, რომლებიც ერთმანეთისაგან გამიჯნავდა საქართველოში მცხოვრებ ქართველ და არაქართველ მართლმადიდებლებს.

გასათვალისწინებელია, რომ როგორც რუსეთში, ისე საქართველოში საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის გამოცხადება ცხადად აღიქმებოდა, როგორც მნიშვნელოვანი ნაბიჯი, გადადგმული საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობისაკენ.

სამთავრობო აქტის გამოცემის მეორე დღესვე რუსეთის დროებითი მთავრობის საგანგებო რწმუნებულად – საეკლესიო საკითხების ადგილზე გასარკვევად და გადასაწყვეტად – დაინიშნა პროფესორი ვლადიმირ ბენეშევიჩი, რომელსაც ამ საქმისათვის დიდალი თანხა გამოეყო: რვა ათასი რუბლი. იგი ტფილისში 1917 წლის 11 აპრილს ჩამოვიდა.

როგორც ჩანს, ქართველები თავდაპირველად მას აღტაცებით შეხვდნენ, თუმცა თანდათანობით მის მიმართ უარყოფითად განწყვნენ. თავად ბენეშევიჩმა მხოლოდ ტფილისში აღმოაჩინა, რომ ქართული ეკლესიის საქმეთა მოსაგვარებლად ობერპროკურორმა მას რუსეთიდან ჯერ ეპისკოპოსი კირიონ საძაგლიშვილი გამოადევნა, შემდეგ კი – არქიმანდრიტი ამბროსი ხელაია და მღვდელი იოსებ ჩიჯავაძე, რამაც პროფესორის განრისხება გამოიწვია. როგორც გაირკვა, ვლადიმირ ლვოვს დიდი იმედი ჰქონდა, რომ სწორედ კირიონი მოახერხებდა, „მოეთოკა“ საქართველოს ეკლესიის დროებითი მმართველობა, რომელსაც გურია-სამეგრელოს ეპისკოპოსი ლეონიდე ოქროპირიძე ხელმძღვანელობდა. ქართველი სამღვდელოების ნაწილმა მაშინვე უსარგებლოდ მიიჩნია კირიონის გამოგზავნა საქართველოში⁵ და მათ პირდაპირ უთხრეს ბენეშევიჩს, რომ რუსეთიდან გამოგზავნილ ქართველ ეპისკოპოსს არავითარი გავლენა არა აქვს ირგვლივ და რომ ისინი ბენეშევიჩს უფრო ენდობიან, ვიდრე კირიონს⁶. სავარაუდოა, რომ ამ დღეთა დაპირისპირებამაც სასტიკად გაამწვავა შემდგომში ტრაგიკულად განვითარებული ურთიერთობანი მცხეთის მთავარეპისკოპოსს, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქ კირიონსა და ტფილელ მიტროპოლიტ ლეონიდეს შორის⁷.

სხვა მხრივ, ბენეშევიჩის თავდაპირველი შიში ქართველ და რუს სამღვდელოებს შორის ჩამოვარდნილი უაღრესი დაძაბულობის გამო თითქოს გაქარწყლდა, როცა მან პირველივე დღეს საკუთარი თვალთ ნახა, რომ სასტუმროდან გამოსული კათოლიკოსის მოსაყდრე ლეონიდე ოქროპირიძე და ექსარქოსი პავლე როჟდესტვენსკი მასთან შეხვედრის შემდეგ – მეგობრობის ნიშნად – დემონსტრაციულად ერთი ეტლით გაემგზავრნენ, მიუხედავად იმისა, რომ ლეონიდეს იქვე საკუთარი ეტლი ელოდებოდა. თუმცა შემდგომში ამ „მეგობრობას“ იგი გათამაშებულად მიიჩნევდა და არ იჯერებდა, რომ მღვდელმთავრებს შორის კეთილგანწყობა სუფევდა [სოკოლოვი 2013: 245].

ბენეშევიჩი ყოველდღიურად მუშაობდა როგორც ქართველ, ისე რუს სამღვდელოებასთან სამართლებრივი თუ ეკონომიკური საკითხების მოსაგვარებლად და შესაბამისი საბუთების ჩამოსაყალიბებლად. რაკი გადანყვეტილებათა მიღება სულ

უფრო რთული ხდებოდა, მან ამ საქმეში თავის მომხრედ კირიონი დაიგულა და მისი დახმარების იმედი გაუჩნდა, თუმცა კირიონი საერთოდ არ ესწრებოდა სხდომებს. კირიონის საქციელით უკმაყოფილო იყო მთავრობის საგანგებო რწმუნებულები და ქართველი სამღვდელოების სხვადასხვა ფრთაც, და არამარტო ლეონიდეს მომხრეები⁸.

კიდევ ერთი მოსაგვარებელი საკითხი იყო, რომ საქართველოს ექსარქოსოს მრევლს, ქართველებისა და რუსების გარდა, სხვებიც ეკუთვნოდნენ. მას შემდეგ, რაც დაიძაბა ურთიერთობები სხვადასხვა ეროვნების სამღვდელოებას შორის, გამოსავლის მოსაძებნად, ანუ ტაძარ-საკრებულოთა გასამიჯნავად ბენეშევიჩმა შექმნა შემთანხმებელი კომისია, რომელშიც მონაწილეობდნენ ქართული, რუსული, ბერძნული და ოსური სამრევლოების წარმომადგენლები, მაგრამ სხდომები მეტად შეშფოთებულ, დამუხტულ გარემოში მიმდინარეობდა. მაგალითად, ერთხელ ბენეშევიჩმა წერილობით შესჩივლა ეპისკოპოს ლეონიდეს, რომ მღვდელი ქრისტეფორე ციცქიშვილი (მომავალი კათოლიკოს-პატრიარქი ქრისტეფორე მესამე) უდიერად იქცეოდა და არღვევდა სხდომის წესრიგს, რის საპასუხოდაც ლეონიდემ ასევე წერილობით დაჰპირდა რწმუნებულს, რომ მან ჩააგონა ქრისტეფორეს, შემდგომში „კარგად მოქცეულიყო“ [სოკოლოვი 2013: 248].

პროფესორი ხანდახან მოთმინებსაც კი კარგავდა: მან რამდენჯერმე გადაწყვიტა, გუდა-ნაბადი აეკრიბა და ტფილისი დაეტოვებინა, თუმცა ადგილობრივი სახელმწიფო მმართველობა მას დარჩენას სთხოვდა და დახმარება-თანადგომას ჰპირდებოდა.

მაშინ, როცა ბენეშევიჩმა შენიშნა, რომ ქართველი სამღვდელოება ცდილობდა, ხელში ჩაეგდო საქსარქოსოს შენობა, იგი გადასახლდა ექსარქოსთან, რითაც შეუძლებელი გახდა ნაგებობის დაკავება ქართველების მიერ, მაგრამ რასაც ქართული მხარის მკვეთრი გაღიზიანება და მისი მიუკერძოებლობის მიმართ სრული უნდობლობა მოჰყვა⁹. ქართველებმა უმალ დეპეშა აფრინეს პეტროგრადს და მთავრობას მოსთხოვეს, რწმუნებული გაენვიათ, ხოლო, მის მაგივრად, სხვა მოხელე გამოეგზავნათ, რაკი ბენეშევიჩის ცხოვრება ექსარქოსის სასახლეში „გამორიცხავდა მასთან შემდგომი მუშაობის შესაძლებლობას“ [სოკოლოვი 2013: 246].

თავის მხრივ, რუსეთის დროებითი მთავრობის რწმუნებულები, რომელსაც ქართველებმა „საეკლესიო საქმეთა კომისარი“ შეარქვეს [თალაქვაძე 2013: 19], ფრიად უარყოფითად განეწყო როგორც ქართველი სამღვდელოების, ისე, ზოგადად, საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის განხორციელების მიმართაც. პეტროგრადს გაგზავნილი მისი იმდროინდელი წერილები ცხადლივ ასახავს მისი დამოკიდებულების ცვლილებას:

21 აპრილს: „ჩემთვის სავსებით ცხადია, რომ ავტოკეფალისტების გროვა, შეჯგუფებული დროებითი მმართველობის სახით, რომლის ავტორიტეტი ფრიად საეჭვოა, ცდილობს აინაზღუროს ძირითადი დანაკარგი – ტერიტორიული ავტოკეფალია“ [სოკოლოვი 2013: 248].

იმავე 21 აპრილს: „ჩემში, ზოგადად, მტკიცდება რწმენა, რომ საქართველოს ეკლესიის ნამდვილ, ანუ ჭეშმარიტ ავტოკეფალიას არაფერი აქვს საერთო იმასთან, რასაც ჩვენ ვხედავთ; ამდენად, უმჯობესი იქნებოდა, რომ ჯერჯერობით წამოწყებული საქმიანობა შეწყვეტილიყო, ხოლო საქართველოს შეექმნა კულტურული ნიადაგი თავისი ეკლესიისათვის, და არ ეოცნება დრომოჭმული წესწყობილების უბრალო აღდგენაზე“ [სოკოლოვი 2013: 248].

2 მაისს: „ისევე გულით ვუსურვებ საქართველოს ეკლესიას ავტოკეფალიის განხორციელებას, მაგრამ სულაც არ მსურს, რომ ამის ნება დავრთო სხვა ეროვნებათა, – უპირველეს ყოვლისა, რუსების – ხარჯზე. ვერ ვიზამ, რომ ეს საქმე განხორციელდეს როგორც ფეხმძიმე ქალის და დათრგუნული უმანკოების ახირება. ახლა ჩემს წინაშე ჩაიარა ეკლესიათა მთელმა წყებამ და ცხადად დავინახე, როგორი უზარმაზარი რელიგიურ-საგანმანათლებლო მუშაობა გასწია თვით რუსეთის სინოდის მმართველობამ მთელი კავკასიის და, განსაკუთრებით, საქართველოს სასარგებლოდ. მტკიცედ მჯერა, რომ განახლებული რუსული ეკლესია აქ, შესაძლებელია, თითქმის სასწაულებსაც კი მოახდენს“ [სოკოლოვი 2013: 250].

(იმავე 2 მაისს ნიკიტა თალაქვაძე თავის დღიურში წერს: „იქ დაგვიხვდა ბენეშევიჩის ოფიციალური ქალაქი, რომელიც თავხედურად უარს ჰყოფს ჩვენს ეპისკოპოსობებს, ჩვენს ავტოკეფალიას და 12 მარტის აქტსაც! ვინ მოიწვია და რა წესით 12 მარტის კრებაო?! აპირებთ თუ არა უნმ. სინოდთან კავშირის აღდგენასო?! ითხოვს პასუხს დაუყოვნებლივ!..“ [თალაქვაძე 2013: 28]).

20 მაისს: „ძნელია საქმის დაჭერა ქართველებთან, განსაკუთრებით იმიტომაც, რომ მათი ხელი უჭირავს აკაკი ჩხენკელს, რომელიც წარმართავს მთელს ამიერკავკასიის კომიტეტს. ახლა ისე გამოდის, რომ მე წარვმართავ საქმეს, ხოლო მე ქართველები წარმმართავენ. დიდ სიბრძნეს აქედან არ ველი, და ამიტომაც არც არაფერი გამოვიდა აქამდე“ [სოკოლოვი 2013: 251].

თუმცა ბევრი ცნობა მეტყველებს, რომ ქართველი სამღვდელოება იმჟამად, იმ გარემოში საგანგებო რწმუნებულთან ურთიერთობის მკვეთრ გამწვავებას არ ესწრაფვოდა, ხოლო თავიანთ მოთხოვნათა დასაკმაყოფილებლად მათ უმეტესად სამთავრობო „ქართული მხარდაჭერის“ (ირაკლი წერეთელი, კარლო ჩხეიძე, აკაკი ჩხენკელი, ზურაბ ავალიშვილი) იმედი ჰქონდათ.

25 მაისს ტფილისში – რუს სამღვდელო და საერო პირთა ხელმძღვანელობით – ჩატარდა ამიერკავკასიის საეკლესიო კრება, რომელმაც გადაწყვიტა, რომ რუსული ეკლესია ამიერკავკასიაში დამოუკიდებელი დარჩებოდა საქართველოს საკათოლიკოსოსაგან და შეინარჩუნებდა ერთიანობას რუსეთის ეკლესიის მთლიანობასთან როგორც მისი ერთი შემადგენელი ნაწილი. მალევე გაიმართა ოსთა და აფხაზთა საეკლესიო კრებებიც, რომელთაც ასევე გადაწყვიტეს, დარჩენილიყვნენ რუსეთის ეკლესიის წიაღში.

3 ივნისს შემთანხმებული კომისიის საბოლოო სხდომაზე ბენეშევიჩს მოუწია, მოესმინა განაწყენებული ქართველების არაერთი საყვედური მისი საქმიანობის გამო. ეპისკოპოსმა ანტონი გიორგაძემ და დეკანოზმა კორნელი კეკელიძემ, ტფილისის სასულიერო სემინარიის რექტორმა, რწმუნებულს გამოუცხადეს, რომ გან-

ბილბუთი არიან მისი მუშაობით და რომ მან ვერ შეძლო გადასაწყვეტი საკითხების „ვერც წინ წაწევა და ვერც გარკვევა“, რასაც სერგი გორგაძემ დაამატა, რომ ეს „მთელი ქართველი ხალხის თვალსაზრისია“. ბენეშევიჩმა ამ სამდურავეს უპასუხა, რომ „ქართველთა იმედები არ გაცრუვდება“ და რომ, „როგორც მეცნიერი, იგი იყო ქართული ეკლესიის ავტოკეფლიის დამცველი და ასეთადვე დარჩება“. თავის მხრივ, კომისიის რუსმა წევრებმა მადლობა გამოუცხადეს პეტროგრადიდან მოვლენილ მოხელეს „საქმეთა ობიექტური და ყურადღებიანი წარმართვისათვის“ [სოკოლოვი 2013: 252].

მეორე დღეს, 4 ივნისს, ვლადიმირ ბენეშევიჩმა დატოვა ტფილისი. რამდენიმე დღის შემდეგ იგი უკვე პეტროგრაღში იყო. დათქმული დაპირების მიუხედავად, მას აღარ მოსწევია საქართველოში დაბრუნება („ვ. ბენეშევიჩი [...] პეტროგრაღში გაემგზავრა ოჯახის საქმეებზე (მისი ბინა პირწმინდად გაეძარცვათ) და დაგვირდა, მალე ჩამოვალთ. [...] ამასობაში ცნობილი გახდა, რომ ბენეშევიჩი თბილისში დაბრუნებას აღარ ფიქრობდა“ [ცინცაძე 2001: 187]; შდრ. [ცინცაძე 2010გ: 412]).

ბენეშევიჩის კვალდაკვალ ყოფილი იმპერიის დედაქალაქში მალევე ჩავიდნენ როგორც ქართული, ისე რუსული საეკლესიო საკრებულოების წარმომადგენლები. ივნისის შუა რიცხვებიდან იქ იმყოფებოდა ქართველ სამღვდლო პირთა დელეგაციაც (ეპისკოპოს ანტონი გიორგაძის, არქიმანდრიტ ამბროსი ხელაიასა და დეკანოზ კალისტრატე ცინცაძის შემადგენლობით), რომელიც საგანგებოდ გაგზავნა პეტროგრაღს საქართველოს ეკლესიის დროებითა მმართველობამ, მაგრამ ამ ჯგუფის საქმიანობა, – შეხვედრა-მოლაპარაკებები რუსეთის მთავრობისა და სინოდის ხელმძღვანელებთან, წევრებთან თუ სხვა მოხელეებთან, – ფაქტობრივად, უშედეგოდ დასრულდა.

28 ივნისს ბენეშევიჩმა ვრცელი ანგარიში წარუდგინა სინოდს, რომელმაც მთავრობის რწმუნებულის ტფილისური მისია წარუმატებლად და უშედეგოდ შეაფასა.

უკმაყოფილება არ დაუმაღავს სინოდის ობერპროკურორის მოადგილეს ანტონ კარტაშოვსაც (რომელიც ივლისის მიწურულს რუსეთის სინოდის ობერპროკურორი, – ისტორიულად ბოლო ობერპროკურორი, – გახდა, ხოლო ათი დღის შემდგომ კი, აგვისტოს დასაწყისში, ამ თანმდებობის გაუქმებისთანავე, დროებითი მთავრობის აღმსარებლობათა პირველ – და უკანასკნელ – მინისტრად დაინიშნა). კალისტრატე ცინცაძის მოგონებით, კარტაშოვმა ასე განუცხადა პეტროგრაღში ჩასულ ქართველებს მთავრობის რწმუნებულის შესახებ: „იგი ეროვნული ავტოკეფალიის მომხრეა, მაგრამ არამც და არამც ტერიტორიულია, თუმცა თბილისში შეგპირდათ კიდევაც, პეტროგრაღში ტერიტორიულ ავტოკეფალიას დაეუჭერ მხარსო. იმის წინააღმდეგიც კია, კათალიკოსს „და თბილისის“ მთავარეპისკოპოსის ტიტული ჰქონდეს, თუმცა თბილისში ეს შესაძლებლად მიაჩნდა“ [ცინცაძე 2001: 192]; შდრ. [ცინცაძე 2010გ: 417]. კალისტრატე ცინცაძე კარტაშოვის იმ ნათქვამსაც იხსენებს, რომ ბენეშევიჩის მოხსენება, წარდგენილი სინოდისათვის, „ისე არახელსაყრელი იყო ქართველთათვის, ობერპროკურორმა ბენეშევიჩს არ აცალა და კაბინეტიდან „გამოაგდო“. აქედან ნათელია, რა მოხსენება წარუდგინა სინოდს“ ([ცინცაძე 2001:

197]; შდრ. [ცინცაძე 2010გ: 423]), – ასკვნის ამ სიტყვების გულისხმობით მომსმენი და სალად ჩამწვდომი დეკანოზი, მომავალი კათოლიკოს-პატრიარქი.

მოულოდნელი იყო, რომ რუსეთის სინოდის საერო ხელმძღვანელები – ვლადიმირ ლვოვიც, ანტონ კარტაშოვიც – უფრო კეთილგანწყობილები აღმოჩნდნენ ქართველი სასულიერო პირების მოთხოვნათა მიმართ, ვიდრე მთავრობის რწმუნებულად დანიშნული კანონიკური სამართლის პროფესორი ვლადიმირ ბენეშევიჩი, რომელიც მშვენივრად იცნობდა ქართულ საეკლესიო-კულტურულ ტრადიციას, ფლობდა ქართულ ენას, მაგრამ ქართველების ავტოკეფალიურ მისწრაფებებს მეტად გულგრილად – და მოგვიანებით გაღიზიანებითაც კი – მოეკიდა. სავარაუდოდ, ტფილისში მისმა ყოფნამ, ქართველ თუ რუს საეკლესიო წრეებთან ურთიერთობამ, სადავო საკითხებისა და საქმეების საფუძვლიანად გაცნობამ ბენეშევიჩის სიმპათიები მთლიანად გადახარა თანამემამულეთა მხარეს.

რაც შეეხება სინოდის მეთაურთა იმჟამინდელ განწყობებს, შემართულს რევოლუციურ-რეფორმისტულ ტალღაზე¹⁰, ისინი მეტად ენათესავებოდა ავტოკეფალიისათვის ქართველ მებრძოლთა სულისკვეთებას, რაკი ორივე მხარეს მკაფიოდ აერთიანებდა რუსული იმპერიულ-მონარქისტული ეკლესიის მიუღებლობა და რამდენადმე გაღიზიანებაც საეკლესიო მმართველობის წარსული ყალიბების მიმართ, თანაც, გასათვალისწინებელია ისიც, რომ ქართველი სამღვდელოების ქმედებათა მხარდამჭერებად რუსული რევოლუციის ქართველი ბელადებიც იგულისხმებოდა, რაც არავისთვის იყო საიდუმლო.

დროებითი მთავრობის ახალმა კომისიამ, რომელსაც – თუნდაც რამდენიმე ხნით – უნდა მოეგვარებინა საეკლესიო საკითხები საქართველოში და რომლის მუშაობაშიც ყოველთვის ჩართული იყო ვლადიმირ ბენეშევიჩი, ივლისის განმავლობაში კიდევ მიიღო რამდენიმე დადგენილება, მაგრამ მათში უკვე შეიმჩნეოდა თანდათანობითი უკანდახევა ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიასთან დაკავშირებით. ჩამოყალიბებულ დასკვნებში აღიარებული იყო საქართველოს საკათოლიკოსოს არსებობა, მაგრამ ნათქვამი იყო, რომ რუსეთის ადგილობრივი საეკლესიო კრების გარეშე – და მანამდე – მისი კანონიკურობის საფუძვლიანობა ვერ გადაწყდებოდა.

გამწვავდა, აგრეთვე, დაპირისპირება ქართული ეკლესიის მეთაურის ტიტულის გამო: ქართველი სამღვდელოების დელეგაცია ითხოვდა, კათოლიკოსს ჰრქმეოდა „მცხეთა-ტფილისის მთავარეპისკოპოსი“ (და არა მხოლოდ „მცხეთის მთავარეპისკოპოსი“), ხოლო მთავრობა და სინოდი ამას არ სთანხმდებოდა, რაკი ტფილისის შეტანა კათოლიკოსის ტიტულში აღარ იძლეოდა საშუალებას, კავკასიის რუსული საექსარქოსოს მეთაურის ტიტული – როგორც იგეგმებოდა – გამხდარიყო „ტფილისის მიტროპოლიტი“. ამის საპასუხოდ, ქართველი სამღვდელოება იმუქრებოდა, რომ თუ კათოლიკოსი თავის ტიტულში მხოლოდ მცხეთის მთავარეპისკოპოსობას უნდა დასჯერებულყო, მაშინ იძულებული იქნებოდნენ, ტფილისში საკუთარი, ქართველი მიტროპოლიტი დაენიშნათ, რის შედეგადაც ერთ ქალაქში სამი ეპისკოპოსი აღმოჩნდებოდა [სოკოლოვი 2013: 255], რაც, საეკლესიო სამართლით, სრულიად მიუღებელი იყო¹¹.

ამავე დროს, ტფილისიდან პეტროგრადს დაჟინებით მიდიოდა ცნობები, რომ ურთიერთობა ორ საეკლესიო მმართველობას – ქართულსა და რუსულს – შორის ყოველდღიურად იძაბებოდა.

რუსეთის დროებითმა მთავრობამ, ყოფილ იმპერიაში გამეფებული ქაოსის პირობებში, ბოლოს და ბოლოს მაინც მოიცალა საქართველოში საეკლესიო საკითხების მოსაგვარებლად და 1917 წლის 25 ივლისს გამოსცა „დროებითი წესები საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის მდგომარეობის შესახებ რუსეთის სახელმწიფოში“¹². თუმცა გადანყვეტილების გამოქვეყნების შედეგად აღმოჩნდა, რომ მოვლენები ქართველთათვის მთლად სასურველად არ წარმართულიყო. ხელისუფლებამ ხელახლა აღიარა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია, რომელსაც უნდა გაეერთიანებინა ქართული წარმოშობის ყველა მართლმადიდებელი, ვინც რუსეთის სახელმწიფოს ფარგლებში ცხოვრობდა, ხოლო ეკლესიის მეთაურს მიენიჭა ყოველთა ქართველთა კათოლიკოს-პატრიარქისა და მცხეთის მთავარეპისკოპოსის ტიტული, თუმცა მისი რეზიდენცია განლაგდებოდა ტფილისში; ამ თანამდებობაზე არჩევის შემდეგ მას დაამტკიცებდა რუსეთის ხელისუფლება; საქართველოს საკათოლიკოსოს და, შესაბამისად, ასევე, ქართველი სამღვდელოების საქმიანობას ფინანსურად უზრუნველყოფდა რუსეთის სახელმწიფო; საქართველოს საკათოლიკოსოს საღმრთისმსახურო, საკანცელარიო და სასწავლო ენა იქნებოდა ქართული. მაგრამ, ამავე დროს, საქართველოს მიწაზე არსებობას აგრძელებდა რუსული ეკლესიაც კავკასიის საექსარქოსოს სახით, ტფილისის მიტროპოლიტის მეთაურობით, რომლის რეზიდენციაც, შესაბამისად, ისევ ტფილისში უნდა დარჩენილიყო; საექსარქოსოს მრევლს შეადგენდა როგორც რუსი, ისე საქართველოში მცხოვრები სხვა არაქართველი მართლმადიდებლები.

პეტროგრადში ქართული დელეგაციის ერთ-ერთი წევრის, კალისტრატე ცინცაძის სიტყვებით, „მმართველი სინოდის და დროებითი მმართველობის კომისიარის ვ. ბენეშევიჩის ცდით, საქართველოს ეკლესიის დელეგაციის (ეპისკოპოზი ანტონი, არქიმანდრიტი ამბროსი, დეკ. კ. ცინცაძე) შვამდგომლობა საქართველოს ეკლესიის დამოუკიდებლობის ტერიტორიალურად ცნობისათვის დროებითმა (კერენსკის) მთავრობამ არ შეინწყნარა და ივლისის 25 დადასტურა თავისი მარტის 27 დადგენილება მცირეოდენი ცვლილებებით“ [ცინცაძე 2010ბ: 347]. გაირკვა, რომ ბენეშევიჩი არათუ დაეხმარა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის სრულად ხორცშესხმას, არამედ – თავისი თანამდებობრივი მდგომარეობის საშუალებით – მან ხელი შეუშალა კიდევ ამ ჩაფიქრის მთლიანად აღსრულებას.

რამდენიმე დღის შემდეგ, 29 ივლისს ვლადიმირ ბენეშევიჩი გათავისუფლდა დროებითი მთავრობის საგანგებო რწმუნებულის მოვალეობისაგან.

მიუხედავად სინოდის საერო ხელმძღვანელობის განცხადებისა, რომ დროებითი მთავრობა არაფრით ეწინააღმდეგება საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიას და რომ ის ფაქტობრივად უკვე არსებობს, რაც რუსეთის ეკლესიის სინოდმა უნდა გაითვალისწინოს, მაინც სინოდის სხდომაზე, რომელიც 2 აგვისტოს გაიმართა და რომელსაც მთავარეპისკოპოსი სერგი სტაროგოროდსკი (მოსკოვისა და სრულიად რუსეთის მომავალი პატრიარქი) წარმართავდა, ქართველი სამღვდელოების

თვალსაზრისს უსურვილოდ და უგულისყუროდ მოუსმინეს¹³. შექმნილი მდგომარეობის შესახებ თავის განცხადებაში სინოდმა საერთოდ არ შეიტანა სიტყვა „ავტოკეფალიური“, როცა ახსენებდა საქართველოს ეკლესიას, ხოლო საკითხის საბოლოო და არსებითი განხილვა რუსეთის მომავალ საეკლესიო კრებას მიანდო.

15 აგვისტოს მოსკოვში დაიწყო რუსეთის ეკლესიის ადგილობრივი კრება, რომლის მუშაობაშიც ქმედითად იყო ჩართული პროფესორი ბენეშევიჩი, როგორც კრების მდივნის თანაშემწე, თუმცა მასში არავითარი მონაწილეობა არ მიუღიათ ქართველი სამღვდელოების წარმომადგენლებს. სხვათა შორის, კრება ისე დამთავრდა, რომ მან არ ცნო საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია, მაგრამ არც რამე საგანგებო განცხადება გაუკეთებია ან დადგენილება მიუღია ამ საკითხის გამო. ერთ-ერთი განწყვეტილებით, რომელიც 21 ოქტომბერს მიიღეს, ბენეშევიჩი კრებამ – და ამჯერად არა დროებითმა მთავრობამ – დანიშნა ქართველთა და რუსთა საკამათო საეკლესიო საკითხების „გამამიჯნავი“ კომისიის თავმჯდომარედ [სოკოლოვი 2013: 256], მაგრამ სულ რამდენიმე დღეში ბოლშევიკური გადატრიალების შედეგად შექმნილმა მდგომარეობამ საქართველოც და რუსეთიც სრულიად ახალ კალაპოტში გადაისროლა, თუნდაც პოლიტიკურად, თუნდაც ეკლესიურად...

მხოლოდ მოგვიანებით, 1917 წლის 29 დეკემბერს მოსკოვისა და რუსეთის ახალარჩეულმა პატრიარქმა ტიქონ ბელავინმა საგანგებო ეპისტოლეთი მიმართა ქართველ მღვდელმთავრებს და მოსთხოვა მათ, დამორჩილებოდნენ კანონიკურ წესრიგს, უარი ეთქვათ თვითგამოცხადებულ ავტოკეფალიაზე და მოეპოვებინათ ის მხოლოდ რუსეთის ეკლესიის ადგილობრივი კრების ფარგლებში. ამ მიმართვაში გამოთქმული იყო საყვედური, რომ რუსული საეკლესიო მმართველობისაგან განდგომილმა ქართველმა ეპისკოპოსებმა „გამოსტყუეს“ ავტოკეფალიის აღიარება დროებით მთავრობას, მაგრამ მისი პირობებიც კი არ შეასრულეს და ჩაშალეს ქართული და რუსული საკრებულოების გამიჯვნა, რაც „საეკლესიო მშვიდობისა და სიყვარულის სულისკვეთებით“ უნდა მომხდარიყო¹⁴.

მაგრამ მანამდე, ჯერ კიდევ კრების დაწყებამდე, 13 აგვისტოს, ქართლ-კახეთის მთავარეპისკოპოსს, საქართველოს ექსარქოსს, პლატონ როჟდესტვენსკის ტიტული შეეცვალა, – მას ეწოდა ტფილისისა და ბაქოს მიტროპოლიტი, კავკასიის ექსარქოსი (კავკასიის საექსარქოსო სამართლებრივად 1920 წლის აპრილამდე აგრძელებდა არსებობას).

იმავე 13 აგვისტოს საქართველოს ეკლესიის დროებითმა მმართველობამ აღადგინა რუსეთის ეკლესიის მიერ საუკუნით ადრე გაუქმებული ტფილელი მიტროპოლიტის კათედრა, ხოლო კათედრის მმართველად აირჩია გურია-სამეგრელოს ეპისკოპოსი ლეონიდე ოქროპირიძე¹⁵. ეს არჩევა საზეიმოდ გამოცხადდა ტფილისის სიონის ტაძარში ორი დღის შემდეგ, 15 აგვისტოს. 23 აგვისტოს ქართველმა სამღვდელოებამ, ტფილელი მიტროპოლიტის ლეონიდეს მეთაურობით, ქართული მილიციის ხელშეწყობით, დაიკავა ექსარქოსის სასახლე¹⁶.

სულ ცოტა ხნის შემდეგ, 1917 წლის 17 სექტემბერს საქართველოს ავტოკეფალიური ეკლესიის პირველ ადგილობრივ კრებაზე მცხეთის მთავარეპისკოპოსად

და სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქად – ბევრისათვის სრულიად მოულოდნელად – აირჩიეს იმჟამად უეპარქიო ეპისკოპოსი კირიონ საძაგლიშვილი¹⁷.

თუმცა საეკლესიო ცხოვრებაში სიმშვიდეს არ დაუსადგურებია. თითქმის საყოველთაოდ იგრძნობოდა საშიშროების მოახლოების თუ უკვე ჩამოდგომის განცდა, – როგორც თავად ეკლესიაში არსებული მდგომარეობის გამო, ისე სახელმწიფოებრივ-პოლიტიკური მიზეზების გათვალისწინებითაც: ქვეყანას იმჟამად სოციალისტური მთავრობა მართავდა, რომელიც მკვეთრად ათეისტურ, მკაფიოდ ანტისაეკლესიო განწყობებს გამოხატავდა, მაგრამ წინ იყო კომუნისტური დიქტატურა, რომელიც საქართველოს ელოდა ბოლშევიკური რუსეთის მხრივ ოკუპაციის შედეგად და რომელსაც არასოდეს დაუფარავს უახლოეს მომავალში ყოველგვარი რელიგიისა თუ ყოველგვარი საეკლესიო ცხოვრების განადგურების სურვილი.

საკათოლიკოსო არჩევნებიდან სამი დღის შემდეგ, 1917 წლის 20 სექტემბერს, დეკანოზი ნიკიტა თალაქვაძე წინასწარმეტყველებდა: „შეიძლება უარესი გვიძვეს წინ... დევნა, ყვედრება, ათასი გაჭირვება, წამებაცა და სიკვდილიც... ყოველივე ეს მოსდევს რევოლიუციას!.. ვინ იცის, რა სახეს მიიღებს ჩვენში რევოლიუცია!.. უფრო კი მოსალოდნელია სოციალური რევოლიუცია, რომელიც მოსპობას უქადის ეკლესიას და სარწმუნოებასაც საერთოდ!.. ამაზე არავინ ჰფიქრობს დღეს ჩვენში!.. გრძელდება ავტოკეფალურ ეკლესიის ზეიმი!.. როდემდის?! დიდი ხნით?.. ვნახოთ!..“ [თალაქვაძე 2013: 53].

მაგრამ საქართველოს ეკლესიას საფრთხე ემუქრებოდა არა მხოლოდ გარედან, გამომდინარე პოლიტიკური ვითარებიდან, არამედ შიგნიდანაც, რაკი ეკლესიაში უკიდურესი დაძაბულობა ჩამოვარდნილიყო, რის საფუძვლაც იგივე თალაქვაძე ზნეობრივ საკითხთა სიმწვავე-მოუგვარებლობას მიიჩნევდა. თავის ამ შეძრწუნებასა თუ შეშფოთებას იგი ბიბლიური წინასწარმეტყველური მგზნებარებითა და პირდაპირობით გამოხატავდა: „დიდი გახრწნილება, დაუნდობლობა ჩვენს წრეში! განა ეს „ეკლესიაა“? განა ჩვენ ქრისტეს მოძღვრების მოციქულები ვართ?! ვაი, ვაი! მეშინია... რო დავფიქრდები, ლამის არის გავვიჟდე! ეგ რა ვყოფილვართ ქართველები?! აღვირახსნილი მონები!.. თავისუფლებას ჩვენ ვერ შევიშნობთ!.. დეკანოზის ვოსტორგოვის დემონიური ხითხითი მაგონდება: „...дадим грузинам авт-окефалию, но мне их жаль! Они на следующий же день перегрызут друг друга“-ო!.. [„მივცემთ ქართველებს ავტოკეფალიას, მაგრამ მეცოდებიან ისინი! ისინი მეორე დღესვე დაჭამენ ერთმანეთს“] ჭკუიანი იყო ეგ შავრაზმელი ხუცესი! მისხლობით ვყავდით ანონილ-დანონილი!.. „მენე-ტეკელ-პერეს“ [თალაქვაძე 2013: 53],¹⁸ – დანიელ წინასწარმეტყველის წიგნიდან მოხმობილი ამ შემზარავი სიტყვებით ამთავრებს თავის გოდებას დეკანოზი ნიკიტა თალაქვაძე¹⁹.

თუმცა მისი მღელვარე დამოკიდებულება არც შემდგომ იშრიტება, რასაც მეტად თვალსაჩინოდ ასახავს არაერთი გვერდი „მოქალაქე-მღვდლის დღიური-დან“, სადაც საქართველოს ეკლესიის ერთ-ერთი გამორჩეული მღვდელმსახურის მძაფრად ტრაგიკული განწყობანი გამოხატულა. მათ შორისაა ერთი მონაკვეთიც, დაწერილი 1921 წლის აგვისტოში, ჯერ კიდევ მანამ, სანამ ნიკიტა თალაქვაძე

ანაფორას საბოლოოდ გაიხდიდა, მღვდლობიდან მოქალაქეობისაკენ გადადგამდა მკაფიო ნაბიჯს, ჯერ კიდევ მანამ, სანამ სულაც არ იყო ცხადი ბოლშევიზმის საზარელი მომავალი საქართველოში: „გადავეჩვიეთ აქტიობას, თაოსნობას, ჩვენს საქმეზე და მოვალეობის ასრულებაზე მიზანშეწონილად და უანგაროდ ზრუნვას საქვეყნოდ – ეკლესიურ დამოუკიდებლობის აღდგენაზე არა ერთხელ მოვითხოვეთ კიდევაც ეს, მაგრამ, როგორც ეხლა ირკვევა, ეს არ ყოფილა ნამდვილად განცდილი და მოფიქრებული საქმე, არავის არ უფიქრია, როგორ და რა სახით შევძლებთ ეკლესიურ გემის მესაჭეობას ამ მშფოთვარე ცხოვრების ზღვაში, არავინ არ ემზადებოდა თურმე საამისოდ, ყოველივე დაწერილი თუ ნათქვამი ამ თაობაზე ყოფილა ლამაზი სიტყვები, მოსართავ-მოსაკაზმავი და სხვა არაფერი. მართლაც, ყველანი დიდის აღფრთოვანებით და იმედებით მივეგებენით ჩვენი ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენას 1917 წლის 12 მარტის აქტით, სულ ყველანი ნუმ-ნუმასავით ავენთენით, ავპილპილდით, ხოლო როდესაც საქმე საქმეზედ მიდგა, როდესაც დარღვეულ ეკლესიურ ცხოვრებაში სააღმშენებლო მოქმედებას უნდა შევსდგომოდით, აი, მაშინ აღმოჩნდა, თუ რა უენერგო, უილაჯო და ურწმუნო ხალხს გვიკისრია ეს დიდი და მძიმე საშვილიშვილო ისტორიული საქმე. არც ერთი წრე ჩვენი ეროვნული ცხოვრებისა არ ყოფილა იმ ზომად განადგურებული და დაბეჩავებული სინოდალურ-ცეზარო-პაპიზმისაგან, როგორც ქართველი სამღვდელთა“ [თალაქვაძე 2013: 815].

ღირსშესანიშნავია, რომ ქართველი სამღვდელთა იმდროინდელი ზნეობრივი მდგომარეობა არაერთგზის გამხდარა მწვავედ სამსჯელო საგანი არა მარტო ცალკეულ სასულიერო პირთა მხრივ, არამედ საქართველოს საკათოლიკოსოს მმართველობაშიც²⁰, რაც იმას მეტყველებს, რომ იმჟამად არანაირად არ უჭირდათ არც სასულიერო და არც საერო პირებს (რაც არაერთგზის დადასტურებულა ეპოქისეულ მხატვრულ თუ პუბლიცისტურ ნაწარმოებებში), თვალი გაესწორებინათ ეკლესიის მსახურთა ზნეობრივ მანკიერებათათვის.

ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიისათვის ბრძოლა, წამოწყებული მეცხრამეტე და მეოცე საუკუნეების მიჯნაზე, მეტად დრამატულად მიმდინარეობდა (რამდენჯერმე ის სისხლიანი მსხვერპლითაც აღიბეჭდა), სხვადასხვა ეტაპზე განსხვავებულ მიმართულებას იძენდა და ხშირად მოულოდნელი ხდებოდა თავისი არსით, განვითარების ხვეულებით, შედეგებით. თავდაპირველად, 1900-იან წლებში, ავტოკეფალიის მოთხოვნას რუსეთის იმპერიის ფარგლებში უწინარესად ეროვნული ინტერესები განაპირობებდა, ხოლო მოსაპოვებელ მიზნად ქართველი სამღვდელთა ერთ სახელმწიფოში ბიზანტიურ-მართლმადიდებლური ტრადიციის ორი ეკლესიის არსებობას ისახავდა, რომლებიც ერთმანეთისაგან მხოლოდ ეროვნული ნიშნით იქნებოდა გამიჯნული. ამგვარი სწრაფვები კი – ეროვნებისა და ეკლესიის შერწყმა, ეროვნული ვინაობის გაიგივება ადგილობრივ ეკლესიასთან – ცხადლივ ამჟღავნებდა მიდრეკილებას ეგრეთ ნოდებული „ფილეთიზმისადმი“²¹ (რაც 1872 წლის კონსტანტინოპოლის ადგილობრივი საეკლესიო კრების მიერ ერესად, ანუ მწვალებლობად იყო გამოცხადებული²²). თუმცა შემდგომ, მომდევნო ათწლეულში, – როცა 1917 წლის რევოლუციის მოჰყვა იმპერიის ჯერ დაცემა და მერ-

მე დაშლა, – თანდათანობით, ქართული სახელმწიფოს ჩამოყალიბების კვალდაკვალ (და ხან წინსწრებითაც!), ავტოკეფალიისათვის მებრძოლნი თავად მოითხოვდნენ ერთ სახელმწიფოში სწორედ ერთი და მთლიანი ეკლესიის არსებობას: რა თქმა უნდა, ისევე იგულისხმებოდა ბიზანტიურ-მართლმადიდებლური ტრადიციის საეკლესიო ორგანიზაცია, თუმცა ეს ამ შემთხვევაში, 1917 წლის გაზაფხულიდან, იყო საქართველოს საკათოლიკოსო ეკლესია. ქართველი სამღვდელოება ავტოკეფალიის გამოცხადების უმაღლესი დაუპირისპირდა ფილეთიზმის საფრთხეს და ეს განუცხადეს კიდევ საქართველოს ეკლესიის დროებითი მმართველობის სახელით დროებითი მთავრობის რწმუნებულს ვლადიმირ ბენეშევიჩს ჯერ კიდევ ტფილისში მისი ყოფნისას²³. მაგრამ ამ მწვავე დოგამატურ-კანონიკურ საკითხს ვერ ჭრიდნენ რუსული ეკლესიის წარმოადგენლები: მათ არ სურდათ, პასუხი გასცემოდა – ან ვერ უპასუხებდნენ – დეკანოზ კალისტრატე ცინცაძის, საქართველოს მომავალი კათოლიკოს-პატრიარქის, შეკითხვას, რომელიც მან მთავარეპისკოპოს სერგი სტრაგოროდსკის, რუსეთის მომავალ პატრიარქს, დაუსვა 1917 წლის ზაფხულს: „თბილისის რუსული მრევლი რატომ არ უნდა დაექვემდებარონ კათოლიკოს-პატრიარქს?“ [ცინცაძე 2001: 203]; შდრ. [ცინცაძე 2010გ: 429]. (ისტორიის ირონიული პარადოქსი იყო, რომ მეოთხედი საუკუნის შემდეგ, სრულიად განსხვავებულ ისტორიულ-პოლიტიკურ გარემოში, სტალინური საბჭოთა სახელმწიფოს ფარგლებში, სწორედ რუსეთის პატრიარქ სერგის მოუწია, ეთხოვა საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქ კალისტრატესათვის, „თავის სამამამთავრო სულიერ მზრუნველობაში მიეღო“ ის რუსული საკრებულოები, რომლებიც საბჭოთა საქართველოსა და საბჭოთა სომხეთში იმყოფებოდა, – მას შემდეგ, რაც 1943 წლის შემოდგომაზე რუსულმა ეკლესიამ ცნო საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია [ცინცაძე 2010ა: 186]; [სოკოლოვი 2013: 257]).

თუ იმპერიის დროს ფილეთიზმის საფრთხე ქართველი სამღვდელოებიდან მოდიოდა, იმპერიის დაცემის შემდეგ ფილეთიზმის ნამდვილი განხორციელების გზას დაადგა რუსეთის ეკლესიის მმართველობა, რომელიც შესაძლებლად მიიჩნევდა ერთ მიწაზე, ერთმანეთის გვერდით ბიზანტიურ-მართლმადიდებლური ტრადიციის ორი ეკლესიის არსებობას, რადგან ისინი ეროვნულად – მხოლოდ და მხოლოდ ეროვნულად – განსხვავდებოდა ერთმანეთისაგან.

მაგრამ თავად ვლადიმირ ბენეშევიჩი კანონიკური სამართლის (განსაკუთრებით – აღმოსავლური საეკლესიო სამართლის) ერთ-ერთი ყველაზე სანდო და ყველაზე აღიარებული მცოდნე იყო. ამიტომაც იგი, შესაძლოა, სხვებზე მძაფრად ხედავდა ავტოკეფალიისათვის ბრძოლის კანონიკურ თუ ისტორიულ დრამატიზმს. ამ დრამატიზმის სათავეს, სანყისს წარმოადგენს ბიზანტიურ-მართლმადიდებლური ტრადიციის ქრისტიანობის მუდმივად მწვავე საკითხი: ერთი მხრივ, ეკლესიისა და სახელმწიფოს განუყოფლობა, ანუ ეგრეთ წოდებული „სიმფონია“, ხოლო, მეორე მხრივ, ეკლესიისა და ეროვნების გაუმჯობესება, რასაც შემდგომში „ფილეთიზმი“ ან „ეთნოფილეთიზმი“ დაერქვა²⁴. ისტორიული კონტექსტიდან გამომდინარე, ჯერ რუსეთის იმპერია იცავდა სახელმწიფოში ერთადერთი ეკლესიის არსებობის პირობებს, ხოლო შემდგომ – საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა (რომელმაც 1920 წლის 21 თებერვლის დადგენილებით გააუქმა რუსული ეკლესია საქართვე-

ლოში), თუმცა პირველ შემთხვევაში სახელმწიფო მხარს უჭერდა იმპერიული ეკლესიის ინტერესებს (ხშირად მათი ინტერესები ორმხრივი და განუყოფელი იყო), ხოლო მეორე შემთხვევაში სახელმწიფოს სრულიადაც არ ამოძრავებდა არანაირი ეკლესიის დაცვის მიზანი. მაშინ, როცა ნათელი გახდა, რომ სახელმწიფომ შეწყვიტა ეკლესიის გუშაგობა და მის საჭიროებათა უზრუნველყოფა, უმაღლესი განწყობა მათ შორის დამკვიდრებული კავშირი.

შესაბამისად, ხელახლა შობილი ქართული ეკლესიის მმართველობამ, ობიექტური თუ სუბიექტური მიზეზებით, იმხანად დაძლია მრავალსაუკუნოვანი „ბიზანტიური მემკვიდრეობა“ და სცადა, ერთმანეთისათვის არ შეერწყა არც ეკლესია და სახელმწიფო, არც ეკლესია და ეროვნება, – ფაქტობრივად, ძალა არ დაზოგა, მკაფიო ზღვარი გაეტარებინა მათ შორის. სხვათა შორის, კანონზომიერი იყო, რომ სწორედ ამ დროს გაჩნდა ეკლესიაში განახლება-რეფორმირების საკმაოდ შესამჩნევი სულსკვეთება, რომელიც როგორც გარე, ისე შიდა ბიძგებითაც იყო განპირობებული.

ცხადად ჩანს, რომ ავტოკეფალიის მოპოვების პირველ წლებში ქართველი სამღვდელთა პირები საკმაოდ მტკივნეულად განიცდიდნენ ზნეობრივ მდგომარეობას ეკლესიის შიგნით; ამავე დროს, მათ კანონიკურად სწორი დამოკიდებულება გამოხატეს ფილელიტიზმის მიმართ, ადგილობრივი ეკლესია არ გაუთანაბრეს ეროვნებას და მტკიცედ უარყვეს ის, როგორც ეკლესიისათვის მიუღებელი წესწყობილება; ხოლო პოლიტიკურად ისინი გამოცალკევდნენ სახელმწიფოსაგან (თუმცა ავტოკეფალიის გამოცხადებას თავიდანვე მხარს უჭერდნენ და აქეზებდნენ ქართველი პოლიტიკური ლიდერები), რაკი სხვა შესაძლებლობა არც ჩანდა: საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას სოციალისტ-მენშევიკები მართავდნენ, საქართველოს საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკას კი – კომუნისტ-ბოლშევიკები, რომლებიც, ორივენი, ფაქტობრივად, ეკლესიის გაუქმებას ისახავდნენ საბოლოო მიზნად (თუ პირველთათვის ეს მიზანი მაინც შორეული იყო, მეორეთათვის – მეტად ახლობელი, უახლოესი ოცნლეულის თვალსაწიერში!).

სხვაგვარი აღმოჩნდა ამ მოვლენათა მსვლელობისას ვლადიმირ ბენეშევიჩის პიროვნული არჩევანი: მისი საქმიანობისას რუსეთის დროებითი მთავრობის რწმუნებულად, რომელსაც ქართული და რუსული ეკლესიების საჭირობო საკითხები უნდა მოეგვარებინა 1917 წლის რევოლუციურ რყევათა ჟამს, მან, როგორც ქრისტიანმა, ყურადღების მიღმა დატოვა სამღვდელოების ზნეობრივი ცხოვრების სიმწვავე (ყოველ შემთხვევაში, არანაირი ამგვარი ყურადღება არსად გამომჟღავნებულა მის ტფილისურ ანგარიშებში); როგორც კანონიკური სამართლის მცოდნემ, მან თვალი მოუხუჭა კანონიკურ უსამართლობას, როცა ერთ მიწაზე ორი ეკლესიის არსებობას და ერთ ქალაქში ორი ეპისკოპოსის ყოფნას დასთანხმდა; ხოლო როგორც რუსეთის სახელმწიფოს მოქალაქემ, მან უპირატესობა მიანიჭა რუსული ეკლესიისა და რუსული საკრებულოების მოთხოვნებს საქართველოში, – ქვეყანაში, რომელთანაც მას არა მარტო კერძო პროფესიული მისწრაფება, არამედ მრავალმხრივი ადამიანური ურთიერთობებიც აკავშირებდა.

შენიშვნები:

1. ამგვარად აღიქვამდნენ ამ მოვლენის მონაწილენიც, მეთვალყურეც, აღმწერიც, – მაგალითად: „თებერვლის რევოლუციამ საშუალება მისცა საქართველოს სამღვდელთაგან თავისი დიდი ხნის მისწრაფება ეკლესიის დამოუკიდებლობის აღდგენის განხორციელება [sic!]. 12 მარტს 1917 წ. მცხეთის ძველი სვეტიცხოვლის ტაძარში ქართველ მღვდელთათვის და ეპარქიების წარმომადგენელთა თანდასწრებით გამოცხადებულ იქნა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენა“ [კაკაბაძე 1997: 248].

2. ზოგადად, მიჩნეულია, რომ ავტოკეფალიისათვის ბრძოლა სწორედ 1900-იანი წლების რევოლუციურ გარემოში დაიწყო, თუმცა თავად ავტოკეფალიის საკითხის წამოჭრას – თუნდაც თავადაპირველად კვლევით-აკადემიურ განზომილებაში – კათოლიკოს-პატრიარქი კალისტრატე ცინცაძე იმგვარ საკუთარ წამოწყებად მიიწერდა, რომელიც ბევრად უსწრებდა წინ ამ მოვლენებს: „მრთელი საუკუნის მანძილზე [...] საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის შესახებ სიტყვა არ დაძრულა, – ამ სიტყვის წარმოთქმას გაურბოდნენ ქართველებიც და რუსებიც, – თურმე საშიში იყო. [...] სწორედ ნახევარი საუკუნის წინ, 1894 წელში, დეკანოზმა დავით ღამბაშიძემ დასტამბა თავის ორკვირეულ *Пастырь*-ში ახალგაზრდული კადნიერებით გატაცებული მღვდლის კ. ცინცაძის მეცნიერულად დამუშავებული წერილი „Автокефалия Грузинской Церкви (1905 წელს ეს წერილი გამოცემული იყო ცალკე წიგნაკად)“, წერდა 1944 წელს კალისტრატე ცინცაძე [ცინცაძე 2010ა: 184]; ყოველ შემთხვევაში, როცა ეპისკოპოსმა კირიონ საძაგლიშვილმა, მომავალმა კათოლიკოს-პატრიარქმა, აღმოსავლეთ საქართველოს რუსეთთან შეერთების ასი წლისთავის გამო საგანგებო, თითქმის ოთხასგვერდიანი წიგნი გამოსცა საეკლესიო ცხოვრების შესახებ საქართველოში მეცხრამეტე საუკუნის განმავლობაში, მას თავის ამ ნაშრომში უმცირესი დაეჭვებაც კი არ გამოუთქვამს რუსული ხელისუფლების მიერ საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმების კანონიერების მიმართ [კირიონი 1901: 18-19]. საგულისხმოა, რომ ქართველი სამღვდელთაგან ავტოკეფალიურ სწრაფვათა საწინააღმდეგოდ, უკვე ავტოკეფალიის აღდგენის შემდეგ, 1917 წლის მიწურულს, ეს არგუმენტიც – რუსეთის ეკლესიის საქართველოში საქმიანობის სასარგებლო კეთილქმედებად წარმოჩენა თავად კირიონის წიგნში – მოიხმო რუსეთის პატრიარქმა ტიქონ ბელავინმა [ტიქონი 1994: 71].

3. რუსული გვიანდელი მოგონების თანახმად, ავტოკეფალიის გამოცხადებას ეწინააღმდეგებოდა სამი ქართველი მღვდელმთავარი: დიმიტრი აბაშიძე, ანტონი გიორგაძე, ნაზარი ლეჟავა [ვერბინი 2017: 190], თუმცა ნაზარი ლეჟავა მღვდელმთავრად (ქუთათელ მიტროპოლიტად) ხელდასხმული იქნა მოგვიანებით – მხოლოდ 1918 წლის ნოემბერში.

4. [ავტოკეფალიის გამოცხადების] „ამ „აქტის მოგვარება განსაკუთრებით დამუშავდა დეკ. თალაქვაძის ბინაზე, სადაც 8 მარტს მოწვეულ იქნა თათბირზე ნოე ჟორდანიას – ის მოიყვანა სოსიკო მერკვილაძემ; [...] ამ მცირე კრებაზე მივიღეთ ნ. ჟორდანიასაგან პოლიტიკური დირექტივები ეკლესიის დამოუკიდებლობის გამოცხადების საქმეში“ [თალაქვაძე 2013: 73-74]; „მივიღეთ საჭირო პოლიტიკური დირექტივები ნოე ჟორდანიასგან და მოვანწყვეთ 12 მარტის აქტი“ [თალაქვაძე 2013: 97]; „(ჟორდანიას) 1917 წლის 8 მარტს ჩემ ოჯახში მყავდა და მისგან მივიღეთ პოლიტიკური დირექტივები მცხეთაში 12 მარტის აქტის გამოცხადებაზე“ [თალაქვაძე 2013: 343].

5. „საქართველოს ეკლესიის დროებით მმართველობაში საქმის ვითარება ისე დახატეს, თითქოს ეპისკოპოსი კირიონი რუსეთის ეკლესიის ობერპროკურორს გაურიგდა საქართველოს ეკლესიის საზიანოდ“ [ვარდოსანიძე 2017: 20-21].

6. „ეპისკოპოსი კირიონი ჩემთან არ ყოფილა და მისი გავლენა არაფერში და არსად ჩანს; [საქართველოს ეკლესიის] დროებითი მმართველობის ცალკეული წევრები მეუბნებოდნენ კიდევ, რომ მისი ჩამოსვლა ზედმეტი იყო, რადგან მე თითქოს უფრო მენდობიან, ვიდრე მას. ყოველ შემთხვევაში, იგი მე არ მენდობა, ხოლო რას აკეთებს მისი ამაღლა, არაფერი ვიცი“, წერდა ბენეშევიჩი ლვოვს [სოკოლოვი 2017: 244]. იმავეს ადასტურებს თალაქვაძეც: „შემდეგ ბენეშევიჩმა სთქვა, „კირიონი მოდისო... დავუცადოთ იმას თუ შე[ვ]უდგეთ მუშაობასო[?]“. დეკ. კეკელიძემ უპასუხა: „ამაზე მოვილაპარაკებთ კომისიაშიო“... გორგაძემ დასძინა: „ის ხომ სხვა ეკლესიის ეპისკოპოსიაო“!.. (აი, შფოთის თავები... აგენტები პლატონ-დავიდოვისა და ლეონიდისა!)“ [თალაქვაძე 2017: 20].

7. ნიკიტა თალაქვაძე ამ დაძაბულობის ერთ-ერთ ადრეულ მიზეზად მიიჩნევს დროებით მმართველობასა და საკათოლიკოსო საბჭოში უაღრესად გავლენიანი დავით დავითაშვილ-დავიდოვის (რომლის გავლენის გამოსახატავად მას ირონიულად ქართველ „ობერპროკურორსაც“ კი უწოდებდნენ) პირად დამოკიდებულებას კირიონის მიმართ. გავრცელებული აზრით, სწორედ დავითაშვილს (რომელიც, როგორც ჩანს, დიდ ზემოქმედებას ახდენდა ლეონიდზე) ჰბრალდებოდა კირიონის წინააღმდეგ შეთქმულებისა და მისი მკვლელობის მოწყობა. თალაქვაძე იხსენებს, რომ დიდი ხნით ადრე, დავით დავითაშვილის ძმა, ზაქარია, რუსულის მასწავლებლად მსახურობდა გორის სასულიერო სასწავლებელში, რომლის ინსპექტორი კირიონი ყოფილა მაშინ, როცა ინსპექტორს იმჯერად ველარ დაუფარავს მასწავლებლის ფართოდ განმაურებული სქესობრივი სკანდალი იქაურ ყმანვილ მოწაფესთან. „აი, აქედან მომდინარეობდა საძაგელოვსა [- კირიონ საძაგელოვილსა] და დავითაშვილებს შორის შე-უნელებელი მტრობა-შურისძიება“, მიიჩნევს თალაქვაძე [თალაქვაძე 2017: 46]. უმწვავეს მტრობა-დაპირისპირებას უმაღლეს სამღვდელოებაში ადასტურებს მოვლენათა თანადროული ისტორიკოსიც: „ამას თან დაერთო სამღვდელოების მაღალ წრეებში დაბუდებული ერთმანეთის გაუტანლობა და სისხლიანი შურისძიება. მიტროპოლიტ ლეონიდის მომხრემ 1918 წ. 27 ივნისს მოკლა კათალიკოზი კირიონი. ამის შემდეგ მოკლეს კიდევ ორი მღვდელი. ამგვარად ეკლესიის საკითხებში ფეხი მოიკიდა ტერორმა“ [კაკაბაძე 1997: 248].

8. „ეტყობა, კირიონი უკვე ჩაფიქრებულია... ბევრი უტაქტობა ჩაიდინა ტფილისში... მაინც გაიძახის – წავალ და დავვადები რუსეთშიო!.. მეც ვამხილე კირიონის ქართლური გაუთლებლობა და უკმეხობა! არ უნდა აგემხედრებია ეგ ამოდენა ხალხი თქვენს წინააღმდეგ! საბაბი არ უნდა მიგეცათ თქო!..“, წერს თალაქვაძე [თალაქვაძე 2017: 24].

9. „[ბენეშევიჩი] თბილისში ჩამოვიდა და „მუხრანის ნომრებში“ დაბინავდა. ვიდრე იქ ცხოვრობდა, კანონების ენაზე გველაპარაკებოდა, მაგრამ როგორც კი ეგზარქოსის სამყოფელში გადაბარგდა, კანონები გადაივიწყა“ [ცინცაძე 2001: 186], შდრ. [ცინცაძე 2010გ: 411]; „ბენეშევიჩი პლატონის ბინაზე გადავიდა, ჩაუსახლდა პლატონს (ჯერ ის არ წასულა რუსეთში) და გადაავიდა, გადავიდა მათკენ!“ [თალაქვაძე 2013: 24].

10. იგულისხმება, კერძოდ, სინოდის საერო მეთაურები, თუმცა სწორედ ამ დროს სინოდის სასულიერო ხელმძღვანელადაც – „პირველმჯდომელად“, ანუ თავმჯდომარედ – საქართველოს ექსარქოსი პლატონ როჟდესტვენსკი დაინიშნა, რომელსაც, ზოგადად, ლიბერალი

მღვდელმთავრის სახელი ჰქონდა: „იმავე დროს მოხდა სინოდის რეორგანიზაცია და სათავეში ჩაუყენეს „მისი ყველაზე ლიბერალი წევრი“... მთავარეპისკოპოსი პლატონი“ [ცინცაძე 2001: 187]; შდრ. [ცინცაძე 2010გ: 412]; საყურადღებოა, რომ ცოტა მოგვიანებით, 1917 წლის 1 აგვისტოს მთავარეპისკოპოსი სერგი სტრაგოროდსკი (შემდგომში მოსკოვისა და სრულიად რუსეთის პატრიარქი) ასე მიმართავს პეტროგრადში მყოფ ქართველებს: „მართალია, მეუფე პლატონი მტრად მიგაჩნიათ, მაგრამ სინამდვილეში თქვენი მეგობარი და კეთილმოსურნეა. მხოლოდ ტერიტორიული ავტოკეფალიის მონინაალმდგევა, როგორც პროფესორი ბენეშევიჩი“ [ცინცაძე 2001: 202]; შდრ. [ცინცაძე 2010გ: 428].

11. ნიკეის პირველი მსოფლიო კრების კანონთა მერვე მუხლის მიხედვით, „არა ორნი ეპისკოპოსნი იყვნენ ერთსა ქალაქსა შინა“ [სჯულისკანონი 1975: 233].

12. „წესების“ ქართული თარგმანი იხ. [ცინცაძე 2001: 200-201]; შდრ. [ცინცაძე 2010გ: 425-427].

13. სხდომისა და მისი წინამორბედი შეხვედრების შესახებ იხ. [ცინცაძე 2001: 202-205]; შდრ. [ცინცაძე 2010გ: 428-431].

14. ტიქონის ეპისტოლის სრული ტექსტი იხ. [ტიქონი 1994: 71-75]; მოგვიანებით, საკათალიკოსო საბჭოს დადგენილებით, კათოლიკოს-პატრიარქ ლეონიდეს სახელით გამოქვეყნდა საპასუხო ეპისტოლეც პატრიარქ ტიქონის მიმართ [ლეონიდე 1920].

15. ამ არჩევნების მიმართ თავის მკვეთრად უარყოფით დამოკიდებულებას არ მალავს შეკრების მონაწილე, დეკანოზი ნიკიტა თალაქვაძე: „იგრილა ბრბომ – აქსიოს-აქსიოსო, ლეონიდი მიტროპოლიტიო! და გათავდა არჩევნები! ეგ ნამდვილი ყაჩაღური კრება ჩაატარა აგრე სხარტულად დათიკომ [დავიდოვ-დავითაშვილმა] და ლეონიდმა... ხმა არ ამოუღია ეპ. კირონს, ის ადგა და წავიდა თავის ბინაზე... აღარც მე ამომიღია ხმა!.. ვინღა გალაპარაკებდა! მორჩა და გათავდა! – აქსიოსო – იღრილა წინასწარ მომზადებულმა ბრბომ. აი, ამ 13 აგვისტოდან ჩაისახა ჩვენი ახლად აღდგენილი ეკლესიის ტრადედია! ტფილელი, მცხეთელი – ორთავენი ერთად უნდა დამსხდარიყვნენ... ტფილისში! ეს ორი ყოჩისთავი, რომელიც ჯერ კიდევ საქ. მეფეების დროსაც კი ერთ ქვაბში არ ეტეოდა! ჩაისახა შფოთი“ [თალაქვაძე 2013: 48].

16. სასახლეში შექრას ირონიულად აღწერს ქართული მხრიდან ნიკიტა თალაქვაძე: „დავიუფლეთ არქიელის შენობა რევოლიუციონურად. დიდი მითქმა-მოთქმა შეიქნა! დაბინავდა ამ „სასახლეში“ ლეონიდი! დიდად ფართი-ფურთობდა „დათიკო“ [დავიდოვ-დავითაშვილი], თითქოს პირველხარისხოვანი ციხე-სიმაგრე დაგვეჭიროს! გამოვრეკეთ ამ „სასახლიდან“ მთვრალი რუსის ბერები და სხვადასხვა „რუსისავე“ ქალთა მონასტრებიდან აქ შემოკრებილი მოლოზნები (მამკოდა, ბოდბის პოდგორიედან და სხვა), რომელნიც მეტად დიდ განცხრომაში ყოფილან აქ ერთად!.. ეგ რალაც გარყვნილების ბუდეთ იყო ცქეული“ [თალაქვაძე 2013: 49]; სასახლის დაკავება, დანახული რუსული ეკლესიის თვალსაწიერიდან, აღწერილი – შესამჩნევად სარკასტულად – თვითმხილველის მიერ (თუმცა მოგვიანებით, გვიანდელი ხსოვნით) იხ. [ვერბინი 2017: 190-191], – აღმწერის დამოკიდებულების საჩვენებლად საკმარისია მხოლოდ ეს სიტყვებიც: „პირისპირ, დერეფნის მიღმა, მღვდელმთავრის მოსასვენებლის ქვემოთ, მდებარეობდა „საფარი“, რომელიც დღისით კათალიკოსის დაცვას ემსახურებოდა, ღამ-ღამობით კი – ორგიებსა და დებოშებს, ზურნასა და სროლას ოთახებში“.

17. ავტორს საშუალება ჰქონდა, გამოეხატა თავისი თვალსაზრისი კირიონის საქმიანობის საეკლესიო-ეროვნული მნიშვნელობის შესახებ [ლაღანიძე 2003: 9-17].

18. გამოცემისეული კორექტურული შეცდომა გასწორებულია.

19. ეს ებრაული სიტყვები დამონმებაა ბიბლიური დანიელის წიგნიდან, როცა თავად წინასწარმეტყველი განუმარტავს მეფე ბალთაზარს იდუმალი ხელით კედელზე გამოსახული წარწერის შინაარსს, რაც მომაკვდინებელი მომავლის თავზარდამცემი უწყება აღმოჩნდება (დანიელი 5:25-28).

20. კათოლიკოს-პატრიარქ კალისტრატე ცინცაძეს მაგალითად მოჰყავს და იმონმებს მოზრდილ მონაკვეთს საგანგებო საბუთიდან „პროექტი ინსტრუქციისა სასულიერო წოდების უღირს პირთაგან განმენდის შესახებ“, რომელიც შეიმუშავა საკათოლიკოსო საბჭოს კომისიამ „1921 წლის დეკემბრის 29, ე. ი. კ.-პატრიარქ ამბროსის მოღვაწეობის დასაწყისში: „ისტორიის მეხსიერებაში არასოდეს არ ჰქონია ადგილი ჩვენს სამღვდელეობაში იმდენ უზრდელობას, უტაქტობას, წვრილმან ქიშპობას, დაუდევრობას, ლოთობას, ურჩობას, უფლების გადაჭარბებას, მოვალეობის და პასუხისმგებლობის უარყოფას, სხვადასხვა ჯურის გარყვნილობას და მრავალ საძრახის საქციელს, რამდენსაც ვგრძნობთ და ვხედავთ დღეს სამღვდელეობაში სოფლად და ქალაქად, წერა-კითხვის უხეიროდ მცოდნისაგან მოყოლებული განათლების ცენზით შემკულამდე. დიდი ნაწილი სამღვდელოებისა დღეს ხელმძღვანელობს და წინ უძღვის ერსა სწორედ უარყოფითი გზით, რომ საკუთარ მაგალითით და უზნეობით მიიყვანოს იგი სრულ ზნეობრივ გაკოტრებამდე. ფრიად სავალალოა, მაგრამ მეტად ცხადი სინამდვილეა“ [ცინცაძე 2010ბ: 475].

21. ფილეთიზმის, ანუ ეკლესიისა და ეროვნების გაერთიანების საფრთხის შესახებ, რაც ქართველ ავტოკეფალისტთა მოძრაობაში წარმოიშვა რუსეთის იმპერიისა და იმპერიული ეკლესიის არსებობის პირობებში იხ. ამერიკელი მკვლევრის თვალსაზრისი: „ქართველთა სწრაფვა ავტოკეფლიის მიმართ ნაწილობრივ უნდა განვიხილოთ როგორც იმდროინდელი ეროვნული ცნობიერების გამოვლინება“ [ვერთი 2012: 91] იხ. აგრეთვე: [ვერთი 2006: 74-100].

22. ფილეთიზმის შესახებ, ზოგადად, და, აგრეთვე, კერძოდ, ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხთან დაკავშირებით, ასევე, ეპისკოპოს კირიონ საძაგლიშვილის შეხედულებათა გამო ამ თვალსაზრისით იხ. [პავლენკო 1999: 17-24].

23. საქართველოს ეკლესიის დროებითი მმართველობის განაცხადებით, ის „ყოველგვარ პასუხისმგებლობას იხსნის თავიდან ისტორიის სამსჯავროსა და მსოფლიო კრების წინაშე ანტისამართლებრივი პრინციპების დამკვიდრებისათვის, პრინციპისა, რომელიც [...] სანქციას აძლევს მართლმადიდებელი ეკლესიის მიერ დაგმობილ ფილეთიზმს“ [ცინცაძე 2001: 187]; შდრ. [ცინცაძე 2010გ: 411].

24. ამ საკითხების უახლესი კვლევანი თანამედროვე აქტუალურობის თვალსაწიერიდან, რეტროსპექტიული ხედვის მკაფიო გათვალისწინებით იხ. [დემაკოპულოსი, პაპანიკოლაუ 2017]; დისკუსიური მსჯელობანი ამ თემებზე, წარმოჩენილი და ჩამოყალიბებული ქართულ გარემოში იხ. [კიკნაძე, ლაღანიძე 2014].

დამონეშვანი:

დემაკოპულოსი, პაპანიკოლაუ 2017: Demacopoulos G., Papanikolaou A. (ed.), *Christianity, Democracy, and the Shadow of Constantine*, New York: Fordham University Press, 2017.

ვარდოსანიძე 2017: ვარდოსანიძე ს. *საქართველოს მართლმადიდებელი სამოციქულო ეკლესიის ასწლოვანი მატთანე (1917-2017 წ.წ.)*, თბ.: ქართული უნივერსიტეტი, 2017.

ვერბინი 2017: (ვერბინი), არქიმანდრიტი სერაფიმე, „რუსი მღვდელმონაქენი და მონაქენი საქართველოში“, წგ-ში: *კალისტრატე ცინცაძე: საიუბილეო კრებული [-] 150*, თბ., 2017.

ვერთი 2006: Werth P. “Georgian Autocephaly and the Ethnic Fragmentation of Orthodoxy”, *Acta Slavica Iaponica*, Sapporo (Japan), 2006, Vol. 23, p. 74-100.

ვერთი 2012: Верт П. *Православие, инославие, иноверие: Очерки по истории религиозного разнообразия Российской империи*, М.: Новое литературное обозрение, 2012.

თალაქვაძე 2013: თალაქვაძე ნ. *მოქალაქე-მღვდლის დღიურიდან*, თბ.: ლიტერატურის მუზეუმი, 2013.

კაკაბაძე 1997: კაკაბაძე ს. *ქართველი ხალხის ისტორია 1783-1921*, თბ.: ნეკერი, 1997.

კიკნაძე, ლალანიძე 2014: კიკნაძე ზ., ლალანიძე მ. *განსაკუთრებული საყოველთაოში*, თბ.: სულხან-საბა ორბელიანის სასწავლო უნ-ის გამ-ბა, 2014.

კირიონი 1901: Е.К. *Краткий очерк истории грузинской церкви и эрхархата за XIX столетие*, Тифлис: Тип. К. П. Козловского, 1901.

ლენინიძე 1920: *Послание Святейшего Леониды, Католикоса-Патриарха всея Грузии, к Святейшему Тихону, Патриарху Московскому и всея России: 5 августа 1919 года*. Тифлис: Сорапан, 1920.

პავლენკო 1999: Павленко Е. „Ересь филетизма: история и современность“, *Вертоград*, 9 (54), 1999, с. 17-24.

სოკოლოვი 2013: Соколов А. “Византинист В. Н. Бенешевич – уполномоченный Временного правительства по делам Грузинской православной церкви”, *Труды Государственного Эрмитажа*, [Т.] 69: Византия в контексте мировой культуры: Сборник научных трудов, посвященный памяти Алисы Владимировны Банк (1906–1984), СПб.: Изд-во Гос. Эрмитажа, 2013.

სჯულისკანონი 1975: დიდი *სჯულისკანონი*, გამოსაცემად მოამზადეს ე. გაბიძაშვილმა, ე. გიუნაშვილმა, მ. დოლაქიძემ, გ. ნინუამ, თბ.: მეცნიერება, 1975.

ტიქონი 1994: *Акты Святейшего Тихона, Патриарха Московского и всея России, позднейшие документы и переписка о каноническом преемстве высшей церковной власти: 1917-1943*, Москва: Издательство Православного Свято-Тихоновского Богословского института, 1994.

ლალანიძე 2003: ლალანიძე მ. „კათოლიკოს-პატრიარქი კირიონი“, წგ-ში: ლალანიძე მ. *რწმენისა და იმედის გზაზე*, თბ.: წმიდა ირინეოს ლიონელის სახელობის ბიბლიურ-თეოლოგიური ინსტიტუტი, 2003.

ლალანიძე 2006: ლალანიძე მ. „ვლადიმირ ბენეშევიჩის სამმაგი ტრაგედია“, *ლიტერატურული ძიებანი*, XXVII, 2006.

ცინცაძე 2001: ცინცაძე კ. *ჩემი მოგონებებიდან*, თბ.: ციციანათელა, 2001.

ცინცაძე 2010ა: ცინცაძე კ. „საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიისათვის (მცირე შენიშვნა)“, *მნიგნობრობა ქართული*, 9, თბ.: ციციანათელა, 2010.

ცინცაძე 2010ბ: ცინცაძე კ. „მწარე მოგონებანი საქართველოს ეკლესიის ახლო წარსულიდან (მასალები)“, *მნიგნობრობა ქართული*, 9, თბ.: ციციანათელა, 2010.

ცინცაძე 2010გ: ცინცაძე კ. „ჩემი მოგონებებიდან“, *მნიგნობრობა ქართული*, 10, თბ.: ციციანათელა, 2010.

Merab Ghaghanidze
(Georgia, Tbilisi)

**Vladimir Beneshevich –
a Commissioner of Russian Provisional Government in Tbilisi**

Key words: Church, Catholicos, Synod, Exarchate, autocephaly

On March 12, 1917, some days after the retirement of the Russian Emperor, the Georgian clergy declared the autocephaly of the Georgian Church, i.e. the independence of the Georgian Church from the Russian Church. At the beginning, the Russian Provisional Government supported this decision, but the the Synod of the Russian Church firmly opposed it.

The Georgian Church viewed this process as follows: the autocephaly of the Georgian Church, which was to cover all the territory of the Exarchate of Georgia (which incorporated not only then-time Georgia, but the whole Trans-Caucasia) was to recognize, but on the other hand, an institute of an autonomous Russian bishop was to establish for the Russian (as well as non-Russian and non-Georgian) parish of the Caucasus within the limits of the Catholicosate and under the canonical polity of the Catholicos. The Russian Government considered that the autocephaly of the Georgian Church (Georgian Catholicosate) was to restore under the leadership of the Cathilocos of Mtskheta, whose parish would be the Georgian Orthodox Christians, but at the same time, a Caucasian Metropolitanate of the Russian Church with its chair in Tbilisi was to establish for non-Georgian Orthodox Christians. The Russian Holy Synod found it difficult to develop any clear view before the Council was held, but if they considered the Georgian autocephaly absolutely inadmissible at the outset, later, owing to the irreversible course of events, they agreed to the establishment of two parallel Church structures, for Georgian and non-Georgian Orthodox Christians living in Georgia, respectively.

In its attempt to solve the issue, the Russian government sent Professor Vladimir Beneshevich, a scholar in Byzantine and Georgian Canon Laws to Tbilisi, as its Commissioner, who, to a certain extent, personally, represented the position of the Russian Church as well. If, at the beginning, Beneshevich supported the position of the Georgian clergy, gradually, he appeared a defender the Russian interests to the opposing parties.

Now a good opportunity to describe and understand then-time tense situation is given by the archive materials, which were first published only recently, such as the memories by Kalistrate Tsintsadze, diaries by Nikita Talakvadze and reports submitted to the Russian Government by Vladimir Beneshevich, which he used to send from Tbilisi to Petersburg.